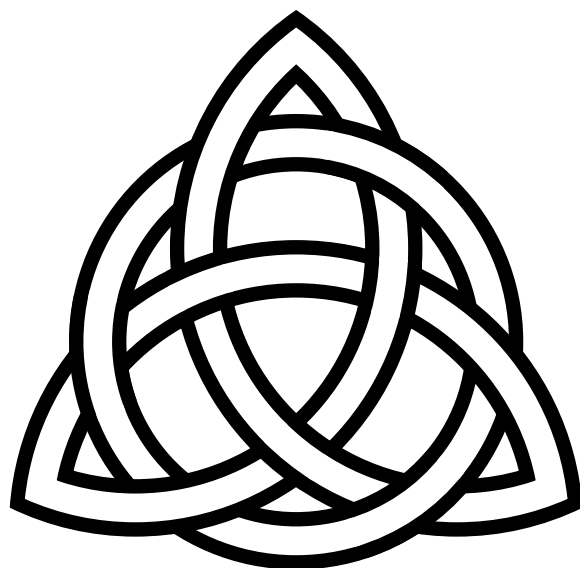

TÉZISFÜZET

Károli Gáspár Református Egyetem

Hittudományi Doktori Iskola

**A VALLÁSI HIT FEJLŐDÉSI FÁZISAI SZERINTI ISTENKÉP
SZORONGÁS-SZEMPONTÚ VIZSGÁLATA**

Doktori értekezés

TÉZISFÜZET

Horváth Péter

Hittudományi Doktori Iskola

Gyakorlati Teológiai Alprogram

Doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Balla Péter

Témavezetők:

Fodorné Dr. Ablonczy Margit

Dr. Kövi Zsuzsanna

Budapest

2025

Ez a dolgozat a szorongás alakulásának megismerését tűzte célul az istenkép változásával összefüggésben.

Mivel a bibliai kinyilatkoztatásban nincs közvetlen válasz a később felsorolt kutatási kérdésekre, azaz a teológiai-exegetikai kutatómódszer nem használható önmagában a feltett kutatási kérdések teljeskörű megválaszolására, segítségül kellett hívunk más módszereket is.

Ezért a Biblia kutatási kérdésekhez kapcsolódó gondolatainak megismerése után empirikus kutatást is végeztünk a válaszok megtalálására. Fontosnak tartjuk leszögezni, hogy a dolgozat a teológia témakörében íródott, tehát lényeges eleme, hogy a teológiai szempontok átszójék és körbe öleljék az egyéb tudományágak (pszichológia, mentálhigiéné stb) gondolatait.

1. A dolgozat hipotézisei

- (1) Kutatásunk során azt kívánjuk igazolni, hogy a hitfejlődés fázisváltozásai, ezzel párhuzamosan az istenkép változásai negatív összefüggést mutatnak a szorongás szintjének alakulásával.
- (2) Az interjúkérdések tapasztalatai alapján készített saját kérdőív (SHF) hitfejlődési mutatója pozitív korrelációt fog mutatni a már validált hitfejlődési kérdőívekkel
- (3) Az interjúkérdések tapasztalatai alapján készített saját kérdőív (SHF) belső megbízhatósági mutatója megfelelő szintűnek fog mutatkozni.

2. A dolgozat kutatási kérdései

- (1) Mutat-e összefüggést egy adott egyénnél a szorongás alakulása és a hitfejlődési szint?

- (2) Interakciós hatással van-e a vallásosság és a hitfejlődési szint a szorongás kapcsán?

3. A kutatás módszertana

A szorongás és istenkép fogalmának kapcsolatában a következő eljárással keressük a válaszokat:

- (1) Az istenkép bonyolult jelenségét a fowleri hitfázisok mérésével terveztük, feltételezve, hogy az istenképváltozás hitfázisváltozást eredményez és ez igaz visszafelé is, azaz a hitfázisváltozás istenképváltozással is együtt jár.
- (2) Ha az egyén hitfejlődésének konkrét fázisát meg tudjuk állapítani, és ezzel párhuzamosan ugyanazon egyén szorongásának mértékét is meg tudjuk határozni, akkor össze tudjuk hasonlítani az egyes hitfázisba tartozó (hasonló elemeket tartalmazó istenképpel rendelkező) egyének csoportjának szorongási szintjeit.

3.1 Kvalitatív kutatás fowleri interjúkkal

A kvalitatív kutatásban az egyén hitfázisának mérését a fowleri interjú kézikönyve alapján, az egyén szorongási szintjét STAI kérdőívvel (a kérdőívhez tartozó leírás alapján) vettük fel. Eredetileg csak a fowleri elmélet kipróbált és letisztult félig strukturált interjúját alkalmaztuk volna a hitfejlődés mérésére, mely által mélyen megragadhatóvá válik a hitfejlődés jelensége. Mivel mélyebb következtetéseket nem tudunk levonni a kvalitatív kutatásból a kutatási kérdéseink megválaszolására és a hipotézisünk igazolására, kvantitatív kutatással egészítettük ki vizsgálatunkat.

A kvalitatív kutatási részben bemutatjuk a Fowler interjúk (23 ilyen interjú készült) és a hozzájuk kapcsolt STAI szorongási kérdőívek eredményeit.

3.2 Kvantitatív kutatás kérdőívvel

A kvantitatív kutatásban a STAI szorongási kérdőív megtartásával és más hitfázisok mérésére alkalmas kérdőívek alkalmazásával interneten elérhető kérdőív-csomagot

állítottunk össze. A csomagban nemzetközileg validált hitfejlődési kérdőívek szerepeltek (ld. a már említett FDS, RFDS, RDD skálák), melyek alkalmasak az „alacsonyabb” és „magasabb” hitfejlődés mérésére. Mindezt kiegészítette egy *saját hitfejlődési kérdőív (SHF)* mely a fowleri hitfázisok és aspektusok szempontjainak figyelembevételével készült. Az említett nemzetközi konstruktumokhoz kapcsolódóan egy magyarra validált kérdőívet (a szintén említett KUV-ot) is betettünk a kutatásba, mely segítette a saját kérdőívünk validációs folyamatát.

Az új kutatási rész kitöltőit kényelmi mintavétellel nyertük, azaz széles körben terjesztettük a kutatás linkjét a facebookon és kitöltő lett, aki éppen rákattintott a facebook ismerősök között, vagy az a személy, aki az elsődleges ismerősökön keresztül vállalkozott önkéntes kitöltésre. 199 önkéntes töltötte ki a kérdőívet.

4. A dolgozat felépítése

A bevezetés (1. fejezet) után a téma teológiai, elméleti áttekintése következik (2. fejezet). Ebben a fejezetben a Bibliából feltárjuk a szorongás és társfogalmainak a jelenségét különösen a hit szempontjából szemlélve őket. A szorongás csökkentésére tett kísérletek bibliai módjait is vizsgáljuk, azaz a szorongás és hit kapcsolatának kontextusában kutatunk és az ember szorongással kapcsolatos lehetőségeire, teendőire fókuszálunk.

Fontos, hogy ebben a fejezetben azt is tisztázzuk, hogy ebben a dolgozatban milyen szempontok szerint vizsgáljuk a szorongást. Hiszen beszélhetünk a szorongásról, mint karakterjellemzőről, vagy vizsgálhatjuk a szorongás „tanulhatóságának” jellemzőit, vagy kutathatjuk a szorongás egy aktuális helyzetre adott reaktív magatartását. Ha pedig az idegrendszerben kiváltott kétféle válaszreakció szerint különböztetjük meg a szorongást, akkor aktivizáló (menekülés, megoldáskeresés), vagy passzívvá (bénultság, erőtlenség) tevő funkcióit figyelhetjük meg. További szempontok a megközelítések összetettségének bemutatására a teljesség igénye nélkül: Mitől függ, hogy ki mennyire érzékeny a szorongásra? Szorongásos zavarok hogyan alakulnak ki? Élettanilag milyen válasz érkezik a jelenségre? Mik a szorongásreakciók pszichológiai vetületei? Milyen kognitív sémák működtetik a szorongást? Milyen indulatok, helyzetek váltják ki a szorongást? Milyen szülői

viselkedés áll a háttérben? stb. Ezen szempontok összetettségének érzékeltetésével szemléltethető mennyire fontos a kutatási irányának tisztázása.

Ezt követi (3. fejezet) a szorongás és társfogalmi pszichológiai fogalmainak megértése, és egy saját szorongás, félelem, istenfélelem fogalommeghatározás. A következő fejezetben (4. fejezet) először tisztáznunk kell az istenkép fogalmát és annak változásai mibenlétét, annak megértése céljából, hogy értelmezhetővé váljon az eltérő istenképek jelenléte. Ezt az istenképek kutatásokkal igazolt hatásai és összefüggései fejezete követi, vagyis empirikus valláslélektani kutatások összefoglalójára kerül sor (5. fejezet). Ezeknek a tanulságaival a tarsolyunkban teszünk újabb lépést a jelenségek megértése és a kutatási cél megvalósítása felé. A fowleri hitstruktúra istenképpel kapcsolatos jellemzőit szintén szükséges bemutatni (6. fejezet), mely a fowleri rendszer hasznosságára vonatkozó gondolatokkal lesz teljesebb (7. fejezet). Az elméleti áttekintést az empirikus saját kutatási részek követik (kvalitatív - 8. fejezet) (kvantitatív - 9. fejezet), melyek hivatottak a kutatási kérdésekre válaszolni. A kutatási fejezetek végén (8.-9.) összegzést is készítünk. Ez után a hipotézisekre, kutatási kérdésekre válaszolunk (10. fejezet) melyet további témák és egyéb kutatási kérdések felvázolása követ (11. fejezet). Ezt követi a szakirodalmi áttekintés, majd pedig a Függelék (12. fejezet).

5. Eredmények (a dolgozatban a 10. fejezet)

A kutatási összegzés legfontosabb elemei a bevezetőben prezentált hipotézisek helytállóságának ellenőrzése és kutatási kérdésekre adott válaszok. A 10. fejezet alpontjai is ezen kérések szerint rendeződnek. Mindemellett a fejezet nem csupán a mixed methods típusú empirikus kutatás eredményeire fókuszál, hanem a teológiai elméleti áttekintés tanulságaira is kitér, melynek elvi összegzése nemcsak hogy szervesen kapcsolódik a szorongás és istenkép témakörével kapcsolatos gondolataink formálódásához, hanem alapot teremt azon témák mélyebb megértéséhez, melyeket az empirikus kutatásban is fókuszba állítottunk. Ezért a kutatási kérdések megválaszolása előtt az elméleti kutatás tanulságira fordítunk figyelmet.

5.1 Az elméleti kutatás extra tanulságai

Hangsúlyos felismerések emelkedtek ki már az írás elméleti szakaszának során, melyek külön figyelmet kértek a szorongás, hitstruktúra, istenkép témakörében folytatott kutatásban. Azért is fontos ezen aspektusokat is számításba venni, mert a kutatás értékelésében gazdagító az általuk feltárt többlettudás, nem is beszélve a további javaslatokat támogató értékükről.

- Növekedés, fejlődés fogalmai helyett sok esetben megfelelőbbnek tűnik a változás kifejezés használata, ezzel is hűek maradunk a premisszához, hogy a változás folyamatát nem minősítjük. Így a változás folyamatában kisebb utat bejárt személyeket ezzel sem helyezzük hitük szempontjából „alacsonyabb” (netán „magasabb”) szintre.
- A közelség fogalomkörében a fókusz áthelyeződik a biztonságos kötődés témájára, mely fogalomban mindkét szónak, a biztonságnak és a kötődésnek szimbolikusan és szó szerinti értelemben is többletjelentése van az elsősorban a távolság térbeli leírására használatos közelség fogalmához képest
- Az egyenes vonalú, lineáris változás helyett többirányú és komplex változások figyelhetők meg, például egymással átfedésben lévő, egyszerre jelenlévő ellentétes irányú folyamatok tapasztalhatók. Ezek a gondolatok párhuzamban vannak a fázisok egyenrangúságának és az említett „streibi modellnek” a létjogosultságával, mely modell valamelyest a fowleri gondolkodás egyes elemeinek kárára (nevezetesen a fázisok lépcsőzetes elhelyezkedése és egyirányú járhatóságának kérdése) nyert teret.
- Hasonló körülmények között élő személyeknél nem feltétlenül csak azt figyelhetjük meg, hogy együtt mozognak, teljesen hasonló utat járnak be, hanem ehelyett egészen egyedi utak rajzolatai mutatkoznak meg.
- A komplex folyamatok elemzésénél óvatosságnak kell lenni a zárt, egyféle értelemmel bíró megállapításokkal, ehelyett hasznosabbnak ígérkeznek a többértékű, gazdag szimbolikus jelentéssel bíró leírások, melyek nagyobb valószínűséggel adják vissza a folyamatokat leíró jelenségeket (mind a hitfázisok 5. szakasza, mind a brueggemani gondolatok is ezt erősítették meg)

- Végül, de nem utolsó sorban a kutatás alapján nem nyert megerősítést Fowler lépcsőzetes és lineáris fejlődési modellje, sokkal inkább úgy tűnik, hogy a változás inkább egy spirálszerű modellel ábrázolható, melyben a 0. fowleri hitfázis jóval közelebb helyezkedik el a 6. hitfázishoz, nem pedig a pólus két végén találhatók. Természetesen ez a tétel is további átgondolást és kutatást igényel.

5.2 Rövid, összegző válaszok a hipotézisekre

A kutatásunkban a szorongás, istenkép, fowleri hitfejlődés fogalmai szolgáltatták a keretrendszeret. A fogalmak közötti kapcsolatrendszer felderítésére tettünk kísérletet, melynek feltárását empirikus kutatással végeztük. (A zárójelben lévő számok a hipotézisek sorszámát jelölik):

(1) Sem a kvantitatív kutatás (fowleri interjúk), sem a kvalitatív kutatás (internetes kérdőív) nem tudta kimutatni, hogy a vallásosság hatását kiszűrve szignifikáns kapcsolat lenne a hitfejlődés és a szorongás között. A szorongással való szembenézésben sokkal inkább a vallásosság protektív ereje mutatkozott meg segítő tényezőként. Ugyanakkor fontos eredmény, hogy a legkisebb szorongást az egyaránt mély vallásossággal és a magas hitfejlődéssel rendelkezők mutatták (a varianciaanalízis szerint a hitfejlődés hatása tendenciaszintűnek mutatkozott). Tehát kijelenthető, hogy a kutatás során nem igazolódott, hogy a hitfejlődés fázisváltozásai, ezzel párhuzamosan az istenkép változásai önmagukban szoros összefüggést mutatnak a szorongás szintjének alakulásával.

(2) A kvantitatív kutatásban alkalmazott saját hitfejlődési kérdőív (SHF) és a nemzetközi hitfejlődési skálák között pozitív összefüggés mutatkozott.

(3) Az SHF-nek - melyet a fowleri hitfázisok és aspektusok szempontjainak figyelembevételével készítettünk és az alkalmazott nemzetközi konstruktumokhoz kapcsolódóan betettünk a kutatásba – ismertettük a belső megbízhatósági mutatóját, mely megfelelő szintűnek mutatkozott.

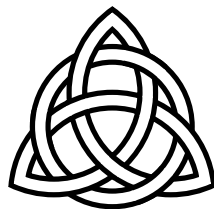
5.3 Rövid, összegző válaszok a kutatási kérdésekre

(1) Mutat-e összefüggést egy adott egyénnél a szorongás alakulása és a hitfejlődési szint?

Válasz: A hitfejlődési kérdőívek közül csak az egyik (Faith Development) mutatott szignifikáns enyhe negatív kapcsolatot a szorongási szinttel, a vallásosság hatását kiszűrve azonban a kapcsolat már nem szignifikáns. Így tehát megállapíthatjuk, hogy eredményeink szerint az egyén életében jelenlévő szorongás szint inkább az egyén vallásosságával és nem a fowleri hitfejlődési mintázattal függ össze. Megjegyzendő, hogy a vallásosság és a szorongás összefüggéséről a kutatási eredmények alapján nem állíthatunk ok-okozati összefüggést, csupán együtt járást.

(2) Interakciós hatással van-e a vallásosság és a hitfejlődési szint a szorongás kapcsán?

Válasz: Interakciós hatás nem mutatkozott. A hitfejlődésnek tendenciaszintű, az egyházat követő vallásosságnak pedig szignifikáns hatása mutatkozott.

Budapest, 2025. augusztus 10.